

Bálint Gábor emlékezete

Ez év¹ március 13-án múlt száz esztendeje DR. SZENTKATOLNAI BÁLINT GÁBOR kolozsvári egyetemi tanár születésének és május 26-án volt a 31. évfordulója annak, hogy küzdelmeinek földi színteréről örökre eltávozott. Már senki sem él kortársai közül, akikkel együtt dolgozott a magyar őseredet bonyolult kérdésének bogozgatásában és akikkel a tudomány porondján legtöbbször szenvedélyes harcokat vívott vélt igazának dacos védelmében. Talán a mi nemzedékünk az utolsó, amely őt még személyesen ismerte, rendkívüli tudását megbámulta, tudós figurájának fureszaságait megmosolyogta s az idő távlatában ködbe vesző emlékét őszinte tisztelettel megőrizte. A mai generáció jóformán már a nevét sem ismeri. El van az temetve s gondosan elrejtve a lexikonok szűkszavú, többnyire téves, tartalmatlan és néma adataiban,² ahonnan csak elvétve van feltámadás s még ritkábban üdvözülés. Bálint Gábor nem volt olyan szerencsés, hogy bármiféle méltatásban részesült volna; sem kortársai, sem utódai nem foglalkoztak vele, senki meg nem kísérelte a még megmenthető adatokból tudományos pályáját megrajzolni, rendkívüli talentumáról számot adni és helyet szorítani neki szaktudományának történetében. Viharos pályáján az életben és az emberekben sokat csalódott tudósunk sem a maga kora, sem az úgynevezett „hálás utókor” nem nyújtott elismerést, nem szolgáltatott semmiféle erkölcsi elégtételt.

Születésének százados évfordulója most jóvátételi alkalmat kínál tudományegyetemünknek és az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek, hogy emlékét föllevenítse, munkás életének kiemelkedőbb mozzanatait áttekintse és tudós alakjának szokatlan méreteit, melyekhez a mai köztudat szeme alig tud alkalmazkodni, hűségese szemléltesse és kegyeletesen megörökítse. Ez a két szerv elsősorban tartozik ezzel a kötelességtétellel. Egyetemünknek két évtizedig volt nagytekintélyű professzora, s az az idő, amelyet Kolozsvárt és ka-

¹ Az EME Bölcsészeti-, Nyelvi- és Történettudományi szakosztályának 1944. december 21-i ülésén tartott előadás.

² A repertóriumot I. Szinnyei, Magyar Írók I, 419. – Gulyás Pál, Magyar Írók I, 1227.

tedróján töltött, hányt-vetett, nyugtalan életének legkellemesebb, legzavartalanabb korszaka, sok fáradozásának tudományos kamatozása volt. Az Erdélyi Múzeum-Egyesülethez pedig bensőséges szálak fűzték. Elzárkózottsága, melyet régi keserőségek emlékeképpen minden budapesti társaság és folyóirat iránt tanúsított, csak köztünk oldódott fel barátságos viszonyra. Egyesületünkben több ízben tartott előadást a keleti történet és a keleti nyelvek köréből s csak az Erdélyi Múzeum számára engedte át szívesen néhány tanulmányának közlését.³ Szaktudományától ugyan nagy távolság választ el engem, mégis mint a Bölcsészeti Szakosztály elnöke készséggel vállalkozom annak az el nem mulasztható feladatnak a teljesítésére, hogy mai ülésünk keretében egyetemünk egykori hírneves professzorának és Egyesületünk buzgó munkatársának emberi és tudományos egyéniségét – a rendelkezésre álló hiányos s a mai körülmények miatt egyelőre ki nem egészíthető adatok alapján – bemutatni megkíséreljem.

1.

Vagyunk még egynéhányan, akik jól emlékszünk kíváncsiságot izgató, föltűnő alakjára, világos himalaja-szövetből való bő ruhájára s finom teveszőr gallérjára. Barnaszínű, magas kürtő cilinderkalap fődte a fejét s vállán forgatta elmaradhatatlan színes napernyőjét. Nem az akkori idők divatja volt ez, kirítt a mindennapiságból: az utca megbámulta és megmosolyogta, de ő ezzel épúgy nem törődött, mint a budapesti tudósok hátszegettől kaján megjegyzéseivel. Öltözködésében, mint tudományában is, különcködő, eredeti utakat taposott. Minden délben megjelent, a főtér közepén, a virágos köröndöket kerítő gyalogjárón. Elmélyedve, méltóságos lassúsággal járt körül, balkezével simogatva állát, amelyen őszült keskeny szakáll nyúlt le teveszőr gallérjára. Olyan mélységes merengéssel nézte lábai előtt a poros szürke aszfaltot, mintha legalább is színes tájképeket látott volna rajta a Himalája tövéből vagy Arábiából, ahol lelke szívesebben időzött, mint Európában,

³ A tamil nyelv a turáni nyelvek szanszkritja vagy van-e a magyarnak testvére? EM. 1888: 33–5, 215–36. – Minő fajúak a japánok (nipponiak)? EM. 1894: 583–91. (Felolvasás az EME. Bölcsészeti szakosztályának 1894. október 13-i ülésén „A japánok faja és eredete felől” címmel.) – A hindu vallások: EM. 1894: 649–63. – A mongol császárság története: EM. 1895: 121–8, 209–18, 248–59. – Minő fajúak a magyarok? (Előadás az EME. bölcsészeti szakosztályának 1895. február 24-i ülésén).

amely – véleménye szerint – a jóságot és a becsületességet meggyalázta és pusztá szólammá értéktelenítette.⁴

Jellegzetes arctípusa és mongol vágású szemei is azt a hitet keltették azokban, akik nem ismerték, hogy valahonnan a távol Keletről cseppent a kolozsvári főtéri templom tövébe. De ha megszólalt, sajtóságos hanghordozása rögtön elárulta, hogy idevaló székely ember. Előneve is hangsúlyozta, hogy Szentkatolnán született, 1844. március 13-án, a háromszéki síkságnak abban a sarkában, ahol Körös is meghúzódik.⁵ Egy negyedszázaddal azelőtt innen indult el KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR az ismeretlen Kelet rengeteibe, egy vándorbottal a kezében s azzal az acélos akarattal lelkében, hogy felkutassa a magyar őshazát s benne a magyarság maradványait. SZENTKATOLNAI BÁLINT GÁBORT is már gyermekkorában efféle ábrándképek izgatták s későbbi tudományos pályájának hasonló törekvés szabta meg az irányát. Pedig családi körülményei igazán nem bízathatták ilyen álmokképek kergetésének valószínűségével. Kisbirtokos, – vagy amint akkor nevezték, – katonai székely szülők, BÁLINT ENDRE és ILLYÉS ÁGNES, szegény gyermeke volt. A szülői háznál édesapja taníttatta a betűvetésre és a deák nyelvre, azután meglehetősen idős korában a kézdívsárhelyi kantai (1856–1857) és a csíksomlyói ferencrendi barátok elemi iskolájában (1857–1859) vágott neki a haláláig meg nem szakadó tanulásnak. Az utóbbi helyen, ahol az első három gimnáziumi osztályt végezte (1859–1862), a latin mellett, melyet még otthon atyjával megkezdett, a gyermekkorában már jelentkező bámulatos nyelvtelenségével a francia és olasz nyelvet is tanultatta egyik tanárának némi útmutatásai nyomán. Iskoláit Marosvásárhelyt járta tovább (1862–1863), ahol még mint algimnáziumi tanuló egy zsidó fiú segítségével a héber nyelvvel ismerkedett meg, s a következő két esztendőben (1863–1865) ötödik és hatodik gimnazista korában Székelyudvarhelyen már az arab nyelv tanulását vette neki magát. Ugyanakkor szorgalmasan olvasta a keleti, főképpen a törökországi utazásokat, s mikor ezekből a török–magyar rokonságról értesült, a török nyelv tanulását kezdte foglalkozni. Mivel már a gyermekifjú észrevette, hogy a művelt török nyelv tudományos ismeretének multhatatlan föltétele a perzsa nyelv tu-

⁴ Nehány jellegzetes vonását megörökítette -g, Bálint Gábor: Újság (Kolozsvár), 1913. (június 1.) 128. sz.

⁵ Szentkatolnán helynév, a *Bálintok*, őrzi a család emlékét. Ugyanott még él Bálint Gábor egyik nővérének, férjzett Páll Ferencnének, leánya, Bakk Ádámné. A család birtokában több apró emlék van. Mondják, hogy a Székely Nemzeti Múzeum egyik reteszében Bálint Gábortól származó néhány eszköz található (Dr. Sándor Gábor közlése).

dása, a török nyelv megtanulását követte a perzsa nyelv. Mindez természetesen sok küzdelmébe került a kevés pénzü diáknak, mert a székely kisvárosokban nehezen összeszedhető s jórészt elavult könyvekből kellett gyűjtögetnie ismereteit. A gimnázium két utolsó osztályát Nagyváradon végezte, ahol angolul és egy öreg orvostól újjörögül tanult.⁶ Ide úgy került, hogy szüleinek kedvéért hetedik gimnazista korában belépett a váradi római katolikus papnöveldebe, amelyet egy évi testi betegeskedés és lelki válsággal való küszködés után odahagyott.⁷

Amikor az érettségi vizsgálatot a váradi premontrei kanonokok iskolájában 1867-ben kitűnő eredménnyel letette, anyanyelvén és a latin-görög nyelven kívül tíz európai és keleti nyelvet ismert. Élete későbbi folyamán a legbámulatosabb magyar nyelvtehetséggé nőtte ki magát. Hihetetlenül sok nyelv ért el fejében, talán maga sem tudta biztosan, hogy hány nyelvet beszél. Tudományos közleményeiből meg lehet állapítani, hogy idővel harmincra szaporította a beszélt és olvasott nyelvek számát. Nyelvtudása versenyzett a híres német tudóséval, GABELENTZÉVEL, aki szintén harminc nyelvet dolgozott fel tudományosan. Bálint Gábornak ez a világviszonylatban is magában álló rendkívüli nyelvtudása különleges elismerésben részesült később a nemzetközi orientálista kongresszusokon élvezett népszerűségében. Bármelyik európai vagy keleti nyelv elsajátítása körülbelül annyi megerőltetésébe került, mint a zenevirtuóznak egy-egy Beethoven-szimfónia megtanulása és emlékezetben tartása. VÁMBÉRY ÁRMIN, aki szintén nem szorult tolmácsra, ha Európában vagy Ázsiában idegenekkel kellett érintkeznie, úgy nyilatkozott az alig 25 éves Bálint Gáborról, hogy olyan természeti nyelvtehetség, amely az egész nyugati világban a kivételes ritkaságok közé tartozik. Bámulatos emlékezőtehetségénél fogva bármely idegen szöveg egyszeri elolvasásával többre ment, mint más született nyelvtudósok több heti verejtékes fáradozással.

Ez a valósággal megdöbbentő nyelvtudás természetszerűleg jelölte ki Bálint Gábor életútját. Tehetségének érvényesítése végett érettségi bizonyítványával a zsebében Bécsbe ment, hogy megkísérelje felvételét a konzulokat képző császári Keleti Akadémiába. Jámbor szándéka azonban nem sikerült, mert ezt az intézetet Mária Terézia 1784-ben nem a szentkatolnai szegény, de tehetséges

⁶ A tanuló- és ifjúkorára vonatkozó adatokat a kolozsvári unitárius egyházi levéltárban talált önéletrajzából vettem. Ez az önéletrajz, melyre Kelemen Lajos hívta fel figyelmemet, 1876. március 21-én kelt.

⁷ Innen származtatott az a szóbeszéd, hogy a piarista rend tagja volt, de a rendből kilépett, hogy megnősülhessen; erről a kolozsvári Újság még cikket is írt [1913. 129. sz.].

ifjak részére alapította. Ez volt életének első, de egyszersmind nem az utolsó csalódása s későbbi meghasonlottságának kezdete, amikor arra kényszerült, hogy egy ideig valahol az Alföldön nevelősködjék, majd a bécsi egyetem jogi fakultására iratkozzék be a helyett, hogy valamelyik külföldi egyetem nyelvtudományi intézetében szerezze meg a képességeinek megfelelő tudományos alapvetést. A jogi studiumok természetesen nem érdekelték, inkább eljárt a perzsa és az újrab nyelv tanulására a Keleti Akadémiába és a török nyelv gyakorlása végett a török követségre. A bécsi nyomorgást azonban nem bírta s rövidesen a budapesti egyetemre iratkozott be, ahol jogi tanulmányaival párhuzamosan folytatta a keleti nyelvek tanulását és tanulmányozását. Ekkor ismerkedett meg VÁMBÉRY ÁRMINnal, aki éppen abban az időben érkezett haza keletázsiai útjából, népszerűségének tetőfokán állott és biztosan száguldott a budapesti egyetem katedrája felé. Vámbéry, méltányolva a Bálint Gábor csodálatos nyelvtudásában csillogó tudományos jövőt, annál inkább pártfogásába vette a fiatal jogászyereket, mert egyedüli ritkaság volt Pesten, akivel törökül, arabul és perzsául értekezhetett. Ő vezette be Kelet rajongóját a klasszikus perzsa irodalomba⁸ és az ujjur tanulmányokba, s az ő buzdítására és felügyelete alatt írta meg Bálint Gábor olvasókönyvvel és szótárral felszerelt terjedelmes »Török nyelvtan«-át, ezt a hézagpótló és a maga nemében a legjobb munkát az ozmánli török nyelvnek magánúton való elsajátítására.⁹

Amilyen szerencséje volt a keleti nyelvészet területén kalauz nélkül bódorgó Bálint Gábornak, hogy Vámbéry a szárnya alá vette, ép annyira végzete lett ez a többé-kevésbé tanítványi viszonynak nevezhető ismeretség. Vámbéry tudvalevőleg nem volt képzett nyelvész, – ezt ma is szemére hányják a nyelvtudósok, – s éppen tudományos tisztánlátásának hiányából magyarázzák nagy tudósharcot előidéző híres elméletét, nyelvünknek török rokonítását, amelyet azóta megdönthetetlen erővel végkép tönkresilányított a magyar nyelvtudomány. Bálint Gábor egész életére, tudományos egyéniségére és pályafutásának sok akadállyal küsz-

⁸ Elsőéves jogász korában már perzsából fordított. A M. Tud. Akadémia nyelv- és széptudományi osztályának 1868. április 27-i ülésén Vámbéry Ármin mutatta be Bálint Gábornak »A khazarok földje« című fordítását perzsából [Vö. AkadÉrt. 1868:179]. Megjelent A Hon 1868. 125. sz.-ban.

⁹ Török nyelvtan. Alak-, mondattan, olvasókönyv és szótár. Bp., 1875. 303 l. Egyetemi Nyomda. Toldy Ferenc hathatós pártfogásával és a minisztérium támogatásával jelent meg. Még egy török tárgyú dolgozata van: A magyarországi török hódoltságról, XVII. századi török forrás szerint: Századok IV (1870), 233, 297.

ködő nehézkességére rányomta bélyegét, hogy a jogi fakultásról közvetlenül a nyelvészetileg képzetlen Vámbéry iskolájába került, – így aztán még mesterén is túltett olyan téves elméletek meggyőződéses hirdetésében és erőszakolásában, amelyeket a mai tudomány már a dilettantizmus és a fantazmagoriák eltévelyedései közt tart számon.¹⁰

Az akkori magyar viszonyok szegénységére mutat, hogy Bálint Gábornak hallatlan nyelvtudásával és a legjobb irányba hajlítható tehetségével itthon egy helyben kellett topognia az érvényesülés kilátástalanságával. De ő is tapasztalhatta, hogy a véletlenségek némelykor elhatározóan és végzetszerűen avatkoznak az emberi életbe. Abban az időben a magyar nyelvészek táborában nagy tekintélynek örvendett az erdélyi eredetű FOGARASI JÁNOS, aki polgári foglalkozására nézve egyébként a kúria legfőbb ítélőszéki bírója volt Pesten. Egyforma könnyedséggel írt jogi és nyelvészeti munkái a múlt század 60–70-es éveiben sűrű egymásutánban jelentek meg. Elévülhetetlen érdemet szerzett CZUCZOR GERGELY társaságában a hatkötetes akadémiai nagy szótár szerkesztésével, amelynek megjelenése annak idején olyan nagy esemény számba ment, hogy megörökítésére az Akadémia arany emlékérmét veretett. Hozzá gazdag és lelkes ember volt, aki a magyar nyelvtudomány fejlesztése érdekében áldozatoktól sem riadt vissza. Bizonyoságot tett erről a Magyar Tudományos Akadémia 1868. december 21-i összes ülésén is, amikor BR. EÖTVÖS JÓZSEF elnöklete alatt »Mongol nyelvtanulmányok« címen értekezést olvasott fel, s előadása végén azt indítványozta, hogy „a mongol és magyar nyelv rokonságának kinyomozása tekintetéből egy fiatal nyelvtudós” küldessék ki, aki „előbb Oroszország valamely intézetében, később a mongolok, tatárok és sinaiak között tanulmányozná azon nyelveket, melyek rokonságuknál fogva fényt derítenek a magyar nyelvre”; egyszersmind négy évre, évenként száz darab aranyat ajánlott fel, „ha találkozik hazánkfiain közül oly egyén, ki némi előkészületekkel s az Akadémia történelmi és nyelvtudományi bizottságától adandó utasítás szerint, a nevezett cél kivitelére magát elszánná.”¹¹ Teljesen a hatvanas évekre vall ez az indítvány, arra a szellemi légkörre, amikor a minden mást elhomályosító eredet kérdése és a keleti rokonságkereső meggyőződés állott a történettudomány és a nyelvészeti kutatás érdeklődésének homlokterében. Az ajánlatot az Akadémia annál szívesebben fogadta, mert jól tudta, hogy európai tudományos körökben leginkább altáji nyelvkutatásokkal szerezhet magának

¹⁰ Ligeti Lajos Az ismeretlen Belső-Ázsia. Bp., é. n. 343. l.

¹¹ AkadÉrt. 1868: 334.

illő teret és elismerést, ezért mindent elkövetett, hogy Fogarasi János évi 100 aranyát a minisztérium 200-ra, azaz évi 1200 forintra egészítse ki.¹² Ez nem is volt túlságosan nehéz, hiszen az Akadémia elnöke és a kultuszminiszter egy személy volt, BR. EÖTVÖS JÓZSEF. Most már csak megbízható vállalkozót kellett keresni a terv keresztülvitelére. Ajánlásért természetesen VÁMBÉRYHEZ fordultak, aki akkor már a pesti egyetemen a keleti nyelvek ny. r. tanára volt. Az előzmények után magától értetődik, hogy a választás Bálint Gáborra esett, aki Vámbéry biztatására annál örömebb vállalta a tanulmányutat, mert ezáltal gyermekkori vágyát és ifjúkori ábrándját, Ázsia meglátását és megismerését látta egyszerre valóssá válni.

2.

Mint másodéves jogász határozta el magát a keleti utazás megtételére s azonnal hozzáfogott a multhatatlanul szükséges orosz, mongol és mandzsu nyelvek tanulmányozásához. Amikor ezekben kellő ismeretekre tett szert s a jogi tanfolyamot is bevégezte, el látva az Akadémia megbízó levelével, mely az altaiség három ágának helyszíni tanulmányozását és népnyelvi anyag gyűjtését tűzte ki feladatául a „hasonlító nyelvészet és a népszerű tudomány számára”, 1871. június 1-én hajóra szállt, hogy a keleti nyelvészet leg-hírnevesebb intézetében, a kazáni egyetemen két évig a tatár, mongol és madzsu nyelvészetet tanulmányozza, mielőtt Mongolországba indulna. Az irigy sors azonban rendületlenül útját állta Bálint Gábornak és sehogy sem akart beleegyezni, hogy nyelvtudományi iskolázottságot nyerjen. Odesszán és Moszkván át 1871. június 17-én érkezett Kazán városába. Nagy megrökönyödésére csak itt tudta meg, hogy a keleti nyelvek tanszékét, könyvtárával együtt, a kazáni egyetemről nemrég Szentpétervárra helyezték át, így Kazánban még nyoma sem maradt az addig világhírű keleti nyelvésznek. Vékonypénzü állapotában minden fölösleges kiadást kerülnie kellett, elhatározta tehát, hogy Kazánban marad mindaddig, míg a tatár nyelvet meg nem tanulja s elegendő anyagot nem gyűjthet e nyelv grammatikájának kidolgozására. Egy gazdag orosz kereskedő villájában lakott a városon kívül a votják mezőn, a keresztény tatárok központi iskolájának szomszédságában. Háziasszonyától és annak szolgájától két hónap alatt úgy megtanult tatárul, hogy azt vette észre, már szinte jobban beszél tatárul, mint oroszul.

¹² AkadÉrt. 1869: 114–6, 1871: 116, 128–9. 180, 1872: 213–4, 224, 231–2, 1873: 29.

Állandóan érintkezett ZOLOTINSKIVAL, a csuvas iskolafelügyelővel, és MIROTVOROCOFFAL, a mongol kalmuk nyelvtanárral, de főképpen sokat társalgott ILYMINSKY professzorral, a tatár iskola felügyelőjével, Oroszország akkori legkitűnőbb török-tatár nyelvismerőjével, aki a latin és orosz ábécéből kifogástalan tudományos módszerrel egy külön tatár ábécét készített s egy kiadványsorozatot szerkesztett, amivel megindította az önálló kazáni tatár irodalomnak. Ezzel a kiváló és nagyérdemű orosz tudóssal Bálint Gábor hetenként többször értekezett a kazáni tatár és a török nyelv eltéréseiről. Ezenkívül naponként meglátogatta a központi tatár iskola és tanítóképezde ifjúságát és a velük való társalgásban tökéletesítette nyelvtudását. A környező falvakba is kirándult népdalokat és népmeséket gyűjteni; e közben több olyan tatárral találkozott, akik 1849-ben Magyarországon megfordultak s Miskolc, Debrecen, Pest és más magyar városok nevét emlegették. Jellemző Bálint Gábor nyelvkészségére, hogy néhány hónap múlva a tatár iskola tanítójának kérésére egy rövid kazáni tatár nyelvtant készített, s a tanítójelöltek azután abból tanulták a tatár grammatika szabályait.¹³

Négy hónap múlva, befejezve tatár nyelvtanulmányait, a tél beálltával Kazán zordon éghajlatát elhagyta s Asztrakhánba ment, Kis-Mongolia központjába, hogy ott a nyugati mongolok vagyis kalmukok nyelvét tanulja. 1871. október 13-án már innen keresi fel levelével FOGARASI JÁNOST.¹⁴ Ez az alig 120 ezer lélekszámot kitevő nép az asztrakháni kormányzóságban idestova vándorolt s éppen akkor került orosz főhatóság alá, amikor Bálint Gábor náluk tartózkodott. A nyelv tanulásában itt is ugyanazt a módszert követte, mint Kazánban: a kalmuk iskolát használta fel a népnyelv tanulmányozására, miután KOSZTYENKOV tábornok, az összes kalmukság főkormányzója, engedélyt adott neki, hogy naponként bejárjon a növendékek közé, kiknek egy része a gimnáziumban, egy része bent az intézetben, egy harmadik része pedig a sebészeti tanfolyamon tanult. „Érdekes látni ezen 80 kis mongolt, – írja Bálint Gábor egyik levelében, – különösen midőn kurtaszárú pipából dohányozva a múzsákkal foglalkoznak. A legkisebektől kezdve csaknem mindenik dohányzik, ami nem is tiltatik el tőlök.” A legjobb tanuló természetesen megint csak ő volt. Rövid idő alatt annyira vitte, hogy az orosz-kalmuk szótárt s a kalmuk

¹³ Kazáni tartózkodására és tanulmányaira vonatkozólag l. az 1871. szeptember 2-án Kazánból kelt levelét Fogarasi Jánoshoz: Akad. Ért. 1871. 241-5.

¹⁴ Asztrakhánból még két levelet írt, 1871 decemberében és 1872 január havában. L. ezeket AkadÉrt. 1871: 293, 1872: 25-7, 104-6.

ábécés könyvet elejétől végig átdolgozta a nép kiejtéséhez alkalmazott olvasással. VÖRÖSMARTY Szózat-át is lefordította kalmuk nyelvre. Amikor a beszélt kalmuk nyelvet meglehetősen értette, hozzáfogott a nyelvi és néprajzi anyag gyűjtéséhez. A tanulók segítségével 25 népdalt jegyzett le, a legjellemzőbbekből egypárat meg is tanult, s „képzeltetni, – írja FOGARASI JÁNOSnak, – minő volt a fiatal khálmikok öröme, midőn velük együtt dalolok vala”. De a kalmuk fiúk azért is megkedvelték a derék magyar tudóst, mert sok segítséget kaptak tőle latin, görög és francia dolgozataik elkészítésében. A dalok gyűjtését követte a nehezebb szerkezetű népmeséké, melyekből 15 hosszabb-rövidebb darabot jegyzett le kalmuk betűkkel és rövidített magyar átírással. Ezenkívül nagy szógyűjteményt is hordott össze. E gyűjtések befejezése után a kalmuk népnyelvtan alakjának dolgozta ki, s nagy öröme szolgált, amikor maguk a kalmukok igazolták, hogy helyesen fogta fel a népnyelv egyes árnyalatait. Ezt a nyugati mongol nyelvet a tudomány addig egy német (Schmidt) és egy francia (Jüly) tudós közléseiből ismerte, de mind a kettő csak az írott nyelvet tanulmányozta; ezzel szemben Bálint Gábor a népnyelvet tanulta meg, ezen gyűjtött anyagot, így olyan formákat és árnyalatokat tárt fel, amelyekről az említett tudósok nem tudtak vagy nem akartak tudni.

A kalmukok közt töltött hét hónapi tartózkodás után 1872. május 12-én indult tovább Bálint Gábor s csaknem hatnapi utazás után Szentpétervárra érkezett. Lehető diákosan kellett elhelyezkednie és élnie, mivel az útiköltség, bár harmadik osztályban szorongott, pénzének javarészét fölemésztette. Itt rögtön érintkezésbe lépett SIFNER FRANC ANTONIJ akadémiai könyvtárakkal, a mongol, török-tatár, finnugor nyelvcsaládnak, továbbá a kaukázusi és tibeti nyelveknek világhírű orosz tudósával, aki már ismerte Bálint Gábor nevét a német lapokból. SIFNER igen szívesen fogadta a magyar tudóst s Bálint Gábor is nagy hasznát látta gyakori találkozásuknak, ami rendszerint a vitatkozás terére siklott s nem-egyértelműséggel végződött. Mindjárt első alkalommal felvilágosította SIFNERT, hogy a németek elferdítették tanulmányútjának a célját, mert ő nem a hunokat keresi, mint azok írják, hanem a magyar nyelvnek a mongollal, mint altáji nyelvvel való rokonságát kutatja. Megmondotta azt is, hogy Szentpétervárra nem szívesen jött, mert itt az a felfogás uralkodik, hogy ami a magyar nyelvben nem finn, az a kun beolvadás folytán török-tatárság, nem pedig mongolság. Ezzel szemben ő azt hangsúlyozta, hogy az altájságban térileg és nyelvileg is egyedül a mongol tiszta s a jelentékeny számú mongol nép a hiongnu népnek nemcsak maradványa, ha-

nem maga a hiongnu nép. „Szerintem, – így fejtegette tudományos álláspontját, – ha ki lesz mutatva nyelvünk rokonsága a mongollal, a hún kérdés is meg lesz fejtve, e célból pedig össze kell vetnünk a mongolságot nemcsak a mi nyelvünkkel, de az úgynevezett ugarsággal is. Én minél tovább tanulmányozom a mongol nyelvet, annál erősebb ama meggyőződés, hogy nyelvünk sem jelenleg, sem alapjában nem az, aminek némelyek hiszik... Olyan dolgokat látok a mongol és a kalmuk nyelvben, minőt még addig az ugarságban vagy tatárságban sem fődözhettem föl.”¹⁵

Ezzel az előre felállított feltételezéssel és meggyőződéssel tanulmányozta Szentpétervárt a mongol nyelvet, célul tűzve ki maga elé annak a bebizonyítását, hogy a magyarban levő mongol rokonság nem a kun beolvadás folytán előállott tatárság. Egyszer a szentpétervári egyetemi könyvtárban találkozott egy éjszakai mongollal, aki elragadtatással kiáltott fel az oroszok előtt, hogy a magyar kolléga szememozgásában, a szem körüli vonalakban határozottan felismerhető a mongol jelleg. Máskor egy vjatkai orosz beszédében a csiki székelyek éneklő hanghordozásának pontos mását vette észre. Ilyen kicsiségek is megerősítették Bálint Gábort abban a meggyőződésében, hogy helyes nyomokon jár. Szerette volna magát a mandzsu nyelvben is tökéletesíteni, de nem sokra mehetett, mert a szentpétervári egyetemi könyvtár hihetetlenül gyengén volt felszerelve az ehhez szükséges eszközökkel. Az ugarsággal szintén meg kellett volna ismerkednie, erre jó alkalmak kínálkoztak is, de nem sok kedve volt hozzá, mert már ekkor elfogult álláspontra helyezkedett a finnugarsággal szemben, ami az ő elméletébe sehogy sem illett bele. De azért, mikor EUROPAEUS finn tudós, a helsingforsi egyetem tanára, ismeretségét kereste, nekifeküdt a finn nyelvnek, hogy megtanulja. „Úgy hiszem, – írja FOGARASINAK, – néhány heti olvasás és beszélgetés után finn atyánkfiait Helsingforsban finn nyelven üdvözölhetem.”¹⁶ A mongol és mandzsu nyelven kívül szorgalmasan foglalkozott a tunguz nyelvvel is. Ebben nagy segítségére volt WASZILYEW, a kínai nyelv szentpétervári professzora, akinek egyébként az volt a véleménye, hogy kár a mongol nyelvre vesztegetni az időt, mivel minden nyelv ősanija a kínai, így egyedül csak a kínait érdemes megtanulni. Amire Bálint Gábor azt válaszolta, hogy még neki is leg-

¹⁵ 1872. június 17-én és július 16-án Szentpétervárról kelt levelei Fogarasi Jánoshoz: AkadÉrt. 1872: 208–10, 210–1.

¹⁶ 1872. szeptember 5-én Szentpétervárról kelt levele Fogarasi Jánoshoz: AkadÉrt, 1872: 211–3.

alább négy esztendő kellene a kínai nyelv megtanulására, s attól fél, hogy azalatt a többi nyelveket, mind elfeledné.¹⁷

A kilenc hónapi megfeszített szentpétervári tanulmánya csak előkészület volt tulajdonképpen céljára, mongolországi útjára. Miután FOGARASI JÁNOS és az Akadémia rendelkezésére bocsátotta az 1600 rubel útiköltséget és TIMOSEV belügyminiszter a minden oroszok cájra nevében előzékenyen ellátta hat okmánnyal a kazáni, az irkutzki kormányzóhoz, a kjakthai határszéli kormánybiztoshoz és az urghai orosz konzulhoz, felszerelve magát fegyverrel, húskivonatokkal, jó magyar paprikával és néhány font kétszersülttel, 1873. február 21-én 35 fokos hidegben Szentpétervárról útra kelt ezer mérföldet tevő útjára.¹⁸ Nyizsnyi-Novgorodig vasúton, onnan Kazánig a Volga jegén postalovakkal utazott. Azután Permin keresztül szánon folytatta útját Jekatyerinburgig, ahol célszerűnek látta a juhbőrbunda mellé még egy „dakha”-nak nevezett szarvasbőrbundát s a nem elég meleg szőrbotosok helyett kutyabőrrel bélelt csizmát vásárolni. Innen egy zsandár főtiszttel folytatta útját, s közben alkalma volt tanulmányozni a szibériai nép életmódját. Krasznojarszkba érve, kirándulást tervezett a jeniszei feliratos kő megtekintésére. A jeniszei kormányzótól kapott is erre engedélyt. Az volt a szándéka, hogy a kőfeliratot a magával hozott székely írásjegyek segítségével megfejti¹⁹ s megfejtési kísérletét elküldi a magyar akadémia számára és a szentpétervári akadémianak, hálája jeléül az orosz kormány előzékeny pártfogásáért. Akkor még nem kerültek napvilágra a híres orkhoni feliratok, amelyek a 80-as években expedíciókat és egy sereg tudományos kiadványt vontak maguk után, akkor még a világ tudósai nem görnyedtek oly izgatottan az ismeretlen nyelvű és írású szövegek fölé, mint húsz esztendővel később, amikor 1893-ban a neves dán tudós, THOMSEN VILMOS, a dán Tudományos Akadémia előtt bemutatta a VIII. századi jeniszei türk feliratos-kövek megfejtését, az újabb idők egyik legnagyobb jelentőségű tudományos eredményét.²⁰ Annál jelentősebbnek tekinthető a magyar tudós szándéka, amely ha kivitelre nem került is, tervezett módszerénél fogva nem érdektelen kísérlet a kérdés történetében. Az utak járhatatlansága miatt

¹⁷ AkadÉrt. 1871: 244, 1873: 44-5.

¹⁸ Mongolországi utazásának előkészületeiről I. az. 1872. december 20-ról és 1873. január 18-ról Szentpétervárról kelt leveleit Fogarasi Jánoshoz: AkadÉrt. 1873: 5-7, 44-5.

¹⁹ AkadÉrt. 1873: 44-5.

²⁰ Ligeti Lajos, Az ismeretlen Belső-Ázsia. Bp., é. n. 193 kk.

nem tudott eljutni a jéniszei kövekhez, s mivel neki az idő a szó szoros értelmében drága pénz volt, tovább folytatta útját Irkutzkba, ahonnan néhány napi pihenés után, április 7-én öt óra alatt siklott át a hóval befűtött Bajkál-tavon. A Szelenga-völgyében, ahol homokos medencék és kopasz hegyek váltogatták egymást, a burjátok életmódja kötötte le figyelmét. Kiakhtában a határszéli biztos igen előzékenyen gondoskodott tevéről, kínai taligáról és egy mongorról, akinek kötelességévé tette, hogy akár a hátán is, de nyolc nap alatt Urghába vagyis Khurenbe, a khalkha-mongolok fővárosába szállítsa a cári kormány magyar pártfogoltját.²¹

58 napi és éjjeli, legnagyobbreszt szánon tett utazás után április végén érkezett meg Urghába a keleti mongol népnyelv és a kínai birodalomban hivatalos mandzsu nyelv helyszíni tanulmányozása végett. A Mongolországban töltött 155 nap alatt folyvást az ottani orosz konzul vendége volt, csak ezen a módon tudta tanulmányútjának nyugalmát és sikerét biztosítani. Mindjárt megérkezése után egy sokat kóborolt 45 éves lámát fogadott meg tanítójának, kinek jó beszélő tehetségén kívül főképen az szolgálta előnyére, hogy mongolul írni nem tudott, aminek Bálint Gábor azért örvendett, mert így nem a vallásos könyvek nyelvét, hanem a nép beszédét leshette el tőle. Láma tanítójának segítségével hozzáfogott a szó- és mondatgyűjtéshez, s mikor már tájékozódni tudott a keleti mongol népnyelvben, elővette Geszer khán regéjének Schmidt-féle párhuzamos mongol-német szövegét s meglehetősen nagy fáradtsággal ötven ív terjedelemben átírta khalkha-mongol népnyelvre. E rege átírásának befejeztével nekilátott a tulajdonképpen népnyelvi anyag gyűjtésének, ezenkívül a mongolok születési, házassági és halálzási népi szokásainak lejegyzését végezte el. Másodszorban a mandzsu nyelv tanulásával és gyakorlásával foglalkozott. Tanítója egy mongol törzsfőnök volt, ki az urghai orosz konzulátus iskolájában a mongol és a mandzsu nyelvet tanította. Segítségével kezdetben mongol szövegeket fordítgatott mandzsura, de ugyancsak elsodálkozott a törzsfőnök, amikor Bálint Gábor a második héten mandzsu nyelven már folyékonyan kezdett vele társalogni; aztán megmagyarázta neki, hogy ő már előbb tanulmányozta ezt a „könnyű” nyelvet, s csak a kiejtés elsajátítása szempontjából volt szüksége társalkodással némi csiszolgatásra.

²¹ Utazását Szentpétervártól Mongolország határáig leírta a Fogarasi Jánoshoz intézett. 1873. április 12-én Kiakhtából kelt levelében: AkadÉrt. 1873: 155–6.

Teljes három évi távollét után 1874. február közepén érkezett haza Bálint Gábor, – hatalmas anyaggyűjteményén kívül mongol és mandzsu nyelvű eredeti termékeket is hozva magával, – s már március 2-án felolvasta a Magyar Tudományos Akadémia ülésén az Oroszországban és Ázsiában tett utazásról és tatár, mongol, mandzsu nyelvészeti tanulmányairól beszámoló jelentését, egyszersem bemutatta szép eredményekkel biztató gyűjteményeinek tekintélyes halmazát.²² Most már csak módot és főképen nyugodt körülményeket kellett találnia, hogy minden erejét a tudományos munkának szentelhesse. FOGARASI JÁNOS és az Akadémia, meggyőződve a hazahozott nyelvi anyag különleges értékeségéről, amelytől egyes altaji nyelveknek behatóbb és teljesebb ismeretét lehetett várni, tovább is biztosította az évi 1000 forintos segélyt, ezenkívül az Akadémia ideiglenesen átengedte részére az alkönyvtárnoki lakást, továbbá kilátásba helyezte, hogy kész munkáit a szokott írói tiszteletdíj mellett azonnal ki is adja.²³ Ilyen tudományos pozíció abban az időben nálunk a lehető legkivételesebb ritkaságok közé tartozott. Bálint Gábor meg is volt elégedve vele s nagy becsvággyal gyűrködött neki a munkának. Termékeny évek következtek, a magyar tudományos világ feszült érdeklődéssel várta eredményeit. Két ízben bemutató felolvasást tartott az Akadémiában a mandsuk szertartásos könyvéről²⁴ és a tatár nyelv köréből,²⁵ továbbá feldolgozta az éjszaki burját-mongol nyelvjárást, összevetve a khalkha, csakhamar és kalmuk nyelvekkel.²⁶ De e részletkérdéseknél jóval jelentősebbek kazáni-tatár gyűjteményének rendszerezései, amelyeket három kötetben és 500 lap terjedelemben tett

²² Bálint Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dana hangjegye Bp., 1874. 19 l. M. Tud. Akadémia. Értekezések IV. köt. 2. sz. (Olvasztatott a m. t. Akadémia 1874. március 2-án tartott ülésén). Vö. AkadÉrt. 1874: 52.

²³ AkadÉrt. 1874: 76-7, 96, 127.

²⁴ A mandsuk szertartásos könyve. Bp. 1876. 16 l. M. Tud. Akadémia. Értekezések, VI. 2. sz. Vö. AkadÉrt, 1875: 257. (Többek között arra mutat rá, hogy a fajunkbeli népek közös ősi vallásának helyes neve: számán, nem pedig saman vallás. Ez utóbbi kiejtés Kovalevsky mongol szótárának oroszos átírásából került át az európai nyelvekbe. Bálint a mandsu-mongol számán vallás egész mitológiáját össze akarta szedni és feldolgozni, de ezt éppúgy nem valósíthatta meg, mint sok más tervét.)

²⁵ A M. Tud. Akadémia I. osztályának 1876. február 14-i ülésén mint vendég »A részesülői, igenévi és állapotjegyzői szerkezetről a kazáni-tatár nyelvben« címen érkezett. Vö. AkadÉrt. 1876: 49.

²⁶ Az éjszaki burját-mongol nyelvjárás rövid ismertetése: NyK. XIII (1877), 169–248 és kny. Bp. 1877. 80 l. M. Tud. Akadémia.

közzé az Akadémia 1875–77-ben.²⁷ A népi tatár szövegeket – 64 népdalt, 46 talányt, 36 népmesét, s egy csomó babonát – tartalmazó kötete, továbbá kazáni tatár szótára és kazáni tatár nyelvtana kétségkívül Bálint Gábor legkitűnőbb munkája. Tudományos szempontból azért különleges értékű és ma is forrásként használható, mert a tiszta tatár népnyelvet, amellyel addig csak orosz tudósok foglalkoztak, Nyugat-Európával ő ismertette meg először. Töretlen munkakedvére vallott az is, hogy 1875-ben a budapesti egyetem bölcsészeti karán magántanárságot szerzett a mandzsu, mongol és tatár nyelvekből²⁸ s tárgyköréből 1877-ig minden félévben rendszeresen hirdetett és tartott előadásokat.

Már éppen hozzáfogott mongol anyagának rendezéséhez és feldolgozásához,²⁹ amikor egy újabb megtisztelő megbízás hirtelen ismét Ázsiába és Kínába sodorta. GR. SZÉCHENYI BÉLA, Széchenyi István fia, 1877-ben három évre tervezett keletázsiai expedíciót szervezett; ennek a nagyszabású tanulmányútnak egyik célja volt eljutni olyan helyekre, ahol esetleg a magyarok nyomára találhat, vagy legalább is olyan népekre és törzsekre akadhat, amelyek velünk magyarokkal faj- és nyelvrokonságban vannak. Tudvalevő, hogy tervét SZÉCHENYI megvalósította, s három hatalmas kötetben közzétett, a nemzetközi tudományos világ elismerését is kivívó igen becses tudományos eredménnyel járt. Erre az útjára SZÉCHENYI három kiváló tudóst vitt magával, köztük Bálint Gábort, tolmácsul és egyszersmind azért, hogy alkalmat adjon neki a keleti nyelvek továbbtanulmányozására. 1877. december 4-én indultak el Triesztből s 1878. január 9-én érkeztek India legszébb kikötővárosába, Bombayba. Közben Bálint Gábor a hajón lévő malájok nyelvét jegyezte és nagyjában el is sajátította. Míg Bombayból SZÉCHENYI Maiszur tartományba indult India legmagasabban fekvő városának megtekintésére, LÓCZY LAJOS pedig Körösi Csorna Sándor hamvait kereste föl Darzsilingban, addig

²⁷ Kazáni tatár nyelvtanulmányok. I. Kazáni-tatár szövegek. Bp., 1875. 170 l. M. Tud. Akadémia. – II. Kazáni-tatár szótár. Bp., 1876. 178 l. (tatár–magyar–német) M. Tud. Akadémia. – III. Kazáni-tatár nyelvtan. Hang-, alak- és mondattan. Bp., 1877. 159 l. M. Tud. Akadémia.

²⁸ Acta reg. scient. univers. ung. Budap. 1876/77. fasc. I. 8.

²⁹ Mongol anyagából kevés került feldolgozásra és kiadásra. Jóval későbbi időből való egy kisebb közleménye: Mutatványok a mongol népköltészetből. Ethnographia 1891: 138–41. (Gyűjteményéből három vers közlése, rámutatva a mongol népköltészetnek arra az alaki sajátosságára, hogy a turánság verselésének eredeti módját, a kezdő és betűrimet, megőrizte, tárgyi tekintetben pedig arra, hogy a buddhizmus a turánságot igen kevésbé befolyásolta.)

BÁLINT GÁBOR Bangalorban, Maiszur indiai brit hűbéres állam fővárosában telepedett le a dravida nyelvek tanulmányozása végett. Két hónap múlva, március végén, Kalkuttában találkoztak, ahonnan SZÉCHENYI Jáva szigetére utazott LÓCZYval, Bálint Gábor pedig előre indult Sanghaiba. Amikor aztán június 4-én SZÉCHENYI is Sanghaiba érkezett, ott az a kellemetlen hír várta, hogy Bálint Gábornak egészsége érdekében le kellett mondania a további utazásról, az orvosok tanácsára az éghajlatot rögtön el kellett hagynia és sürgősen haza kellett utaznia.³⁰ Van azonban olyan vélemény is, – s talán ez a valóság, – hogy a nagy lassúság kedvetlenítette el Bálint Gábort³¹ s az expedíció végtelen kárára, még a tulajdonképpeni kutatások megkezdése előtt, visszatért Budapestre. „Elképzelheti a tisztelt Akadémia, – írta SZÉCHENYI 1878. június 8-án haza, – hogy Bálint távozása mennyire leverően hatott reám és nehezíti terveimet; nem egyedül azért vivém őt magammal, hogy ritka nyelvészeti ismereteit még bővíthesse, de azért is, hogy Mongolországban mint az expedícióm tolmácsa szerepeljen; képes leszek-e őt valami ismeretlen által pótolni, de csak részben helyettesíteni is, nem tudom.”³²

Később SZÉCHENYI megtudta s meg is írta, hogy Bálint Gábort sem pótolni, sem helyettesíteni nem sikerült s éppen a tudatlan és rosszindulatú tolmácsok elég bajt és nehézséget okoztak neki és expedíciójának. Bálint Gábornak azonban a Bangalorban töltött rövid két hónap is elég volt arra, hogy a Kelet-India déli részét lakó kb. 50 milliót kitevő s 12 testvérnépre oszló dravidák, elsősorban a vezető tamul nép nyelvét, majd Sanghaiban, ahonnan Japánba is átnézett, a japán nyelvet is megtanulja. Eredményeit először az Erdélyi Múzeum 1888. évfolyamában tette közzé »A tamul nyelv a turáni nyelvek szanszkritja« című értekezésben.³³ Ebben azt bizonyítgatta, hogy amint a szanszkrit a legrégebbi irodalmú nyelv az árja nyelvekre nézve, azonképpen a tamul nyelv a turánság legrégebbi írott okmánya s a tamul-féle nyelvek magyar nyelvünkkel jóval szorosabban összefüggenek, mint a turánság azon elferdült nyelveckéi, melyeket a finnugristák ránk akarnak erőszakolni. Ezt a tételét aztán két évtizedig tartó beható tanulmányozás után a »Tamul (dravida) tanulmányok – Studia Tamu-

³⁰ Gróf Széchenyi Béla keletázsiai útjának tudományos eredménye. Bp., 1890. I. köt. VII, VIII, XXI–XXV. I. Vö. Akad. Ért. 1877: 145-6.

³¹ Ligeti Lajos, Az ismeretlen Belső-Ázsia. 187.

³² Gr. Széchenyi Bélának Sanghaiból 1878. június 8-án kelt levele az Akadémiához: Akad. Ért. 1878: 122-3.

³³ L. a³ számú jegyzetet.

lica« című, negyedréteg alakban negyedfélzsász lap terjedelmű hatalmas kötetében fejtette ki,³⁴ s ugyanezt SZÉCHENYI BÉLA költségén német nyelven külföld elé is terjesztete.³⁵ Munkájának grammatikai első részében azt mutatta ki, hogy a magyar nyelv ősi formájában hangtanilag, alaktanilag és szótanilag az összes éjszaki turánság nyelvei közül legközelebb áll a déli turánság tizenkét testvéryelvéhez, ezek között is elsősorban az óriásilag kimagasló, régi és gazdag irodalmú tamil nyelvhez, amely minden tekintetben kiállja a versenyt magával a szanszkrit nyelvvel. Munkájának második vagyis szótári részében a főbb középturán, a mandzsu, mongol, török-tatár nyelvekből vett adatokkal próbálta igazolni, hogy a tamil nyelv olyan gyökökre és képzetekre ad kézzelfogható magyarázatot, amikre az éjszaki turánság apró-cseprő nyelvei még kerékbetörő vallatással sem képesek.

Hogy ez az elmélet milyen visszatetszést keltett a magyar nyelvészek körében, ahhoz el kell képzelni azokat az izgalmas és ádáz küzdelmeket, amelyek a múlt század 70–80-as éveiben nyelvünknek és eredetünknek egyrészt a finnugor, másrészt a török rokonítása körül zajlottak, némelykor az egyéni becsületbe tipró hevességgel. És íme, most előáll egy külső habitusában is mongol dúvad, aki sem az egyik párthoz nem csatlakozik, sem a másiknak nem tolja szekerét, hanem azt állítja, hogy a magyar nyelv az egyik legősibb és legőnnállóbb altaji nyelv, amely hangtanilag, nyelvtanilag és nyelvtanilag éppoly kevésbé szorul a finnugor nyelvekre, amint a mongol, török-tatár vagy mandzsu nyelvek sem szorulnak ezekre az éjszaki – mint ő nevezte – „csiribiri” nyelvekre. Bálint Gábor ezt az álláspontját már 1877-ben kifejtette híres »Párhuzam«-ában, melynek címlapjára Geszer khán regéjéből ezt az idézetet tette: „Barildaja la!” (Birkózzunk, la!)³⁶ Ez a kihívás Hunfalvyéknek és Budenzéknek, általában a finnugor nyelvészeknek szólt s a tisztelet hangjának mellőzésével (ez azonban az ellenfél

³⁴ Tamul (dravida) tanulmányok. Első rész: tamil nyelvtan (latinos átírással), tekintettel a többi tizenegy társnyelvre és a magyarra. Második rész: magyar-tamil gyöknyomozó szótár, tekintettel a középturánság főbb nyelveire: Gróf Széchenyi Béla keletázsiai útjának tudományos eredménye. Bp., 1897. II. 1–341 és kny. uo. 341 l.

³⁵ Tamulische (Dravidische) Studien. In zwei Teilen. I. Grammatikalischer Teil. II. Lexikalischer Teil. Separatabdruck aus dem II. Bande des Werkes „Wissenschaftliche Ergebnisse der Reise des Grafen B. Széchenyi in Ostasien. 1877–1880.” Bp., é. n. 4-r. 429 l.

³⁶ Párhuzam a magyar és mongol nyelv terén. Madsar Monghol khojor khele adalikhakho bicsik (Magyar mongol két nyelvet egyenlítő irat). Bp., 1877. I. Saját kiadás (Ebben munkában levő mongol–magyar szótáráról beszél, ez azonban nem készült el).

táborából is hiányzott) olyasfélét írt, hogy a finnugorsággal legföljebb a tücsök módjára füttyürészgető kalevalás finn, vagy a gyerekesebbnél-gyerekesebb vallásos mitológiát fabrikáló vogul-féle ember érheti be, s az egész suomi rokonság, melyet főképen a németek támogatnak (félreismerhetetlenül Budenzre célzott), csak arra jó, hogy a „dicső németiségbe olvadást” tekintsük az egyedüli magasztos dolognak.

Amint ismeretes, ARANY JÁNOS az akadémiai ülések alatt azal szórakozott, hogy apró papirdarabkákra tréfás versikéket írt, szándékos kínrímek alkalmazásával. Bálint Gábor »Párhuzam«-ára, melyben Hunfalvyt és a finnistákat szenvedélyesen támadta, ezt a megjegyzést tette:

*Igazi vasfejű székel a Bálint:
Nem arra megy, amerre Hunfalvy Pál int.³⁷*

A versikét átnyújtva BUDENZnek, bajusza alatt lappangó mosolyával hozzátette: „Nem kell azt bántani”. De bizony e bölcs arany-tanácsnak nem lett foganatja: HUNFALVY a tanul és a mongol-elméletet nyilvánosan „svihákság”-nak nevezte, amivel vérig sértette Bálint Gábor érzékenységét. Ezt a sebet élete végéig hordozta, elfeledni soha nem tudta. Egyszer azt mondotta, hogy HUNFALVYnak torkára forrasztaná kijelentését, ha nem tekintené vénségét. Sajnos, ezek a barátságtalan tudományos eszmecserek egyéni életére is áthullámoztak. Az Akadémia szemrehányást tett neki, hogy öt esztendő elég lett volna a mongol szövegkiadások elkészítésére, s FOGARASI JÁNOS is eltávozván az élők sorából, a további segítyezést megszüntette. A szárazra vetődött Bálint Gábor most fűhöz-fához kapkodott, hogy valami tudományához méltó állást kerítsen magának. A külügyminisztériumban azt felelték neki, hogy a fordító osztálynak nincs szüksége annyi nyelvre, mint amennyit ő tud. Ekkor TREFORT miniszter biztatására ny. rk. tanárnak pályázott a pesti egyetemre. A bölcsészeti kar és az egyetemi tanács kedvező ajánlatát azonban Hunfalvy a minisztériumban elgáncsolta azzal az érveléssel, hogy „míg a görög és latin nyelvet és irodalmat is csak egy-egy rendes tanár adja elő: addig a mongol nyelvre nem szükséges rendkívüli tanárt kinevezni”. „Különben is, – tette hozzá, – ki a tudomány és műveltség azon a fokán áll, mint Bálint Gábor úr, az csakugyan nem egyetemi tanárnak való”.

³⁷ Arany János összes kisebb költeményei (Voinovich Géza kiadása). Bp., é. n. 238. l. »Budenzhez« című 1878-ból keltezte.

Így minden ajtó bezárulván előtte, amiben hajthatatlan nyakosságának is mindenesetre része volt, s nem lévén halvány reménye sem annak, hogy itthon nagy nyelvtudására és tudományára valakinek szüksége lehet, a Pesti Napló 1879. évi május 2-i számában megírta az Akadémiát és a kultuszminisztériumot alaposan megurcoló, országos botrányt keltő, végtelenül keserű híres nyiltlevelét, amelyben kijelentette: „Én tehát fölveszem a vándorbotot, melyet előbb nemzeti tudományosságunk érdekében hordozék, hogy új hazában keressek magamnak existenciát, melyet itthon megteremtésem nem sikerült. Azon tiszta öntudattal veszek búcsút hazámtól, hogy megtettem a lehető. A belém fektetett nemzeti tőkét kérje számon a nemzet azoktól, akik oda terelték a dolgot, hogy kényszerülve lettem lemondani mindarról, ami fajomhoz csatolt.”³⁸ Erre a röpiratára írta ARANY JÁNOS ezt a versikét:

*Szegény Bálint Gábor,
Boldogtalan góbé;
Amennyit te szenvedsz,
Mi ahhoz a Jóbé!*³⁹

4.

A szenvedés azonban csak ezután következett. Bálint Gábor csakugyan elhagyta Magyarországot s közel másfél évtizedig Európa és Ázsia különböző helyein hányódott, mint egy földönfutó és üldözött vad, önmagával, hazájával és a tudománnyal meghasonulva. Életének ezt az időszakát sűrű homály fedi. Hírlapoknak folyóiratoknak egyetlen cikket, egyetlen tudósítást nem küldött haza, később sem írt, nem beszélt róla semmit. Csak elejtett nyilatkozataiból tudjuk, hogy Spanyolországban hivatalnokoskodott, a Libanon cédrusai alatt gyökerekkel élt és lepkéket gyűjtött, hogy abból tengesse életét, Damaszkuszban török pénzügyi ellenőr volt, Bagdadban pénzügyigazgató s végül az athéni egyetemen mint meghívott előadó újjörög nyelven tartott előadásokat s arab nyelvet is tanított. Csak egy-két erdélyi jó barátja tudta, hol és merre jár; talán majd a levéltárak fognak hányódásairól felvilágosítást adni. Úgy látszik, hogy a kilencvenes évek elején benne is felébredt a honvágy s barátai is biztatni kezdték a hazajövetelre. Jakab

³⁸ Egy távozó számadása (Levél a szerkesztőhöz). Pesti Napló 1879. (máj. 2.) 107. sz. Frankói Vilmos akadémiai főtítkár válasza uo. 109. sz. Hunfalvy János szintén felelt Bálint búcsúlevelére, uo. 111. sz.

³⁹ Arany János összes kisebb költeményei (Id. kiadás). 239. l. »Bálint Gábor röpiratára« című 1878-ból keltezve.

Elek 1889. december havában az Akadémia összes ülésén azt az indítványt terjesztette elő, hogy az Athénben tartózkodó Bálint Gábor hazatérését az Akadémia mozdítsa elő. Az Akadémia azonban nem titkolhatván el bizonyos neheztlését a miatt, hogy annak idején félbeszakította mongol nyelvtanulmányainak feldolgozását, amihez a magyar tudományosság nemzetközi érdemeit is öregbítő annyi reményt fűzött, az indítványt nem fogadta el, hanem azt válaszolta, hogy megvárja: „Bálint Gábor úr maga forduljon az Akadémiához.”⁴⁰ JAKAB ELEK ekkor a hírlapokban indított mozgalmat, amire barátai és a székely vármegyeiek összeadták a szükséges összeget.⁴¹ Bálint Gábor 1892-ben hazaérkezett, de nem Pestre tért vissza, hanem szülőfalujában Szentkatolnán telepedett le. Itt fejezte be SZÉCHENYI BÉLA kiadványa számára tanulmányát. Isten tudja, még mikor ismétlődik meg, hogy valaki egy székely falu csöndjében délindiai dravida–mongol–magyar etimológizálással foglalkozzék!

Ekkor Bálint Gábor már közel járt az ötvenedik életéhez, legalább is harminc nyelvet beszélt, ura volt az összes turáni nyelveknek, legjobb ismerője és világhírű tekintélye a tatár, kalmuk, mongol és tamul nyelvnek, egy sereg tudományos kiadványt jegyzett a neve, s még mindig nem volt élhető állása, könyöradományokra és szegény falusi rokonainak segítségére szorult. A magyar művelődéspolitikának olyan szégyenfoltja volt ez, amelyet sürgősen le kellett törölni. A körülmények is az ügy javára alakultak. SZINNYEI JÓZSEF-et Kolozsvárról 1893 tavaszán meghívta a budapesti egyetem az urálaltaji tanszékre s ekkor merült fel az a gondolat, hogy a kolozsvári egyetem bölcsészeti kara is kapjon urálaltaji katedrát, s arra Bálint Gábor hívassék meg. Mindez simán ment, s Bálint Gábor még abban az esztendőben, 1893. december 7-én kelt 58.525 számú királyi dekrétummal a kolozsvári egyetem ny. rk. tanára lett.⁴² Négy év múlva, 1897. szeptember 22-én, nevezték ki ny. r. tanárnak. Mindig büszke volt erre. Neve alá, még leveleiben is, következetesen oda írta: *kolozsvári egyetemi tanár*. Amikor ennek magyarázatát kérdezték tőle, azt válaszolta: „Azért írom ide, hogy kolozsvári, nehogy valaki azt higye, hogy annak a budapesti

⁴⁰ A Nyelvtudományi Bizottság 1890. február 1-én tartott ülésében tárgyalta Jakab Elek r. tagnak 1889. december havában az Akadémia összes ülésén előadott abbéli indítványát, hogy az Athénben tartózkodó Bálint Gábor hazatérését az Akadémia mozdítsa elő. Vö. AkadÉrt. 1890: 169-72.

⁴¹ Potsa József, Háromszék vármegye emlékkönyve. Sepsiszentgyörgy, 1899. 377. l.

⁴² Acta reg. scient. univ. Claudiop. 1894/95. fasc. I. 9.

reakciós társaságnak volnék a tagja”.⁴³ Még egyre volt büszke: arra, hogy az egyetem a millénium évében tiszteletbeli bölcsészeti doktortá avatta, BÖHM KÁROLYlyal és SZILÁDY ÁRONnal együtt.⁴⁴ Ettől kezdve nevét mindig DR. SZENTKATOLNAI BÁLINT GÁBORNak írta és az egyetem almanachjaiban csak e két címét tüntette föl: az irak-arabi török tartomány pénzügyi ellenőre és a kolozsvári egyetem tiszteletbeli doktora. Bizonyára csak azt sajnálta, hogy nem írhatta oda még ezt is: székely-magyar. Mert tudományos elméletének megfelelően mindig így nevezte magát.

Az 1893/94. tanév II. félévében kezdte meg előadásait és 37 féléven keresztül adott elő. A rendszerint reggel 7–8-ig tartott óráin olyan nyelvek szerepeltek, amelyek a külföldi egyetemek órarendjein is csak részben és kivételesen voltak képviselve. Minden félévben rendszeresen előadta a török nyelvet, kezdők és haladók számára; vele kapcsolatban szívesen foglalkozott a török nyelv arab és perzsa elemeinek nyomozásával. Természetesen a tatár nyelv is a kedvencei közé tartozott. A 90-es években négy féléven át tanította a japán nyelvet, a 900-as évek elejétől pedig a kabard nyelvnek biztosított a törökkel egyforma teret. Gyakori kollégiuma volt továbbá a mandsu nyelvtan, tekintettel a mongol és a török nyelvre, oszmanli török és kabard szövegek olvastatása, a tamul nyelv, kínai szövegek mandsu nyelvű közvetítése, sőt egy féléven át, SZILASI MÓRIC halála után, a finn tanszéket is helyettesítette, – igaz, hogy nem sok köszönet volt benne, mert agyon-gázolta a finnistákat, a finnugor rokonság „badarságának” kimutatására használta fel óráit. Ezenkívül azt is számon lehet tartani, hogy ő volt az eszperantó magyarországi úttörője. 1897-ben eszperantó-tanfolyamot tartott az egyetemen és könyvatos ívekben kiadta az eszperantó nyelv szabályait. Ennek alapján írta meg BARABÁS ÁBEL kolozsvári unitárius kollégiumi tanár az »Esperanto világnyelv« című könyvét 1898-ban, melynek előszavában Bálint Gábor védelmébe vette ennek a logikán alapuló nyelvnek ésszerűségét és észben tartható könnyűségét. Elméleti előadásai közül még megemlíthető a török nyelvjárások ismertetése s a turáni vagy altáji nyelvészetről szóló általános jellegű kollégiuma. Ebben szintén különcködő eredetisége és harcias tudományos egyénisége nyilvánult meg. Bár az urálaltaji nyelvészet katedrájának volt a tulajdonosa, írásaiban és előadásaiban ezt az elnevezést sohasem használta, hanem MÜLLER MIKSA terminológiájával mindig turáni nyelvészetről és turáni nyelvcsaládról beszélt, értvén ezen a tamul,

⁴³ Újság (Kolozsvár) 1913. 128. sz.

⁴⁴ Acta reg. scient. univ. Claudiop. 1896/97. 36.

japán, koreai, hun-magyar, jugur, finn, mongol, török-tatár, mandsu-tunguz, szamojed és a Himalája alatti többi nyelvágakat. „Az Ural lehet ásványokban gazdag, – így indokolta álláspontját, – s jó bundabőr-adó mackói is lehetnek ott nagy számban, de már az ott lézengő turáni néptöredékek minden mackó-legendájuk dacára is mind számra, mind nyelvre nézve a turánság 150 milliót tevő többi ágával szemben semmitmondók... Azok, akik az ural-altáji elnevezést divatba hozták, sem az igazi turánság mivoltát, sem annak főbb ágait nem ismerték, s így nem kívánhatják, hogy a nagy turánságot az ő nyomorú zacskójukba beleszorítsuk.”⁴⁵ Akkor volt igazán elemében, amikor a turánságról beszélhetett, vagy döngethette a mélységesen lenézett finnugor rokonság bástyáját, vagy pedig fejtegethette azt az elméletét, hogy a székelység az ázsiai óhazában kezdetben nem faj volt, nem is törzs, hanem az előkelők rendje, ahová a felvétel vitézi érdemek alapján történt. Hosszú tanári pályáján tanítványokat nem nevelt,⁴⁶ csak híveket szerzett magának, de vajjon tudta volna-e valaki követni őt azon az úton, amelyen még az ő rendkívüli nyelvtudása is eltévedt és botladozott. Voltaképen nem is lett volna kívánatos az utánzása és nyomdokainak tágítása. Az volt a helyes, hogy Bálint Gábor a maga ritkaságában legendás alakja maradjon a kolozsvári tudományegyetemnek és képviselője legyen egy olyan tudomány történeti irányzatnak, amelynek évszázados hagyományai és mély gyökerei voltak a magyar köztudatban.

Bálint Gábor a maga sajátos elveit és tudományos meggyőződését tanszékén szabadon hirdethette; rendkívüli képességeit egyetemünk tisztelte és megbecsülte. Csak azért, mert szokatlan utakon kereste az igazságot és egészen egyénileg szolgálta a tudományt, itt Kolozsvárt senki sem gáncsoskodott ellene; az önhittség nem vonta kétségbe, hogy azért ő is csak tudósnak számít.⁴⁷ Az egykorú rektori beszámolók büszkén emlegetik, hogy valahányszor külföldön járt, elismerést szerzett egyetemünknek. A kolozsvári tuda-

⁴⁸ EM. 1895: 122–3.

⁴⁶ Ismertebb nevű hallgatói voltak: Antalffy Endre, Barabás Ábel, Erdélyi Lajos, Krenner Miklós, Melich János, Pálfi Márton, Csergő Tamás. Dr. Prikler Lajos, jelenleg marianumi tanár, volt az első hallgatója, aki nála szerezte meg a doktorátust.

⁴⁷ Amikor kolozsvári tanszékét elfoglalta, a bölcsészeti karon a filozófiát Szász Béla, a neveléstudományt Felméri Lajos, a német nyelvészetet és irodalmat Meltzl Hugó, a történelmi segédtudományokat Finály Henrik, a klasszika-filológiát Szamosi János és Pecz Vilmos, a magyar irodalomtörténetet Széchy Károly, a magyar nyelvészetet Halász Ignác, az egyetemes történelmet Márki Sándor, a magyar történelmet Szádeczky Lajos adta elő.

mányegyetem megbízásából és képviselőként 1898-ban résztvett a Rómában tartott XII. nemzetközi orientalista kongresszuson és 1902-ben a Hamburgban ülésezett XIII. nemzetközi orientalista összejövetelen. Mindkét alkalommal előadással is szerepelt. A római kongresszuson, bejelentett felolvasása helyett, közkívánatra rögtönzött szabadelőadást kellett tartania a cserkesz nemzetről s e tárgy történeti, néprajzi és nyelvészeti fejtegetése annyira új és meglepő volt, hogy a kongresszus egy tagja sem tudott hozzászólni. Már ebben az előadásában jelezte, hogy ő a hun-kérdésnek az eddigiektől merőben eltérő megfejtéséhez jutott, ezért a hamburgi kongresszuson, megint közkívánatra, elő kellett adnia a maga elméletét, amelynek lényege az volt, hogy a hunok se finnugor, se török-tatár fajúak nem voltak, hanem turániak, akik alapjában véve olyan nyelven beszéltek, mint minő az adighe-kabard nyelv és a magyar nyelvnek kazar eleme.⁴⁸ Ez az elmélete kabard nyelv-tanulmányaiban gyökerezik, melyek azóta kötötték le tudományos érdeklődését, mióta a Kaukázust megjárta. Ez pedig úgy történt, hogy SZÉCHENYI BÉLA példaadása nyomán ZICHY JENŐ GRÓF 1895-ben tudományos expedíciót szervezett azzal a céllal, hogy a Kaukázusban felkutassa a magyarok ősi nyomait. A kolozsvári egyetemet az a kitüntetés érte, hogy két professzora kapott meghívást a tanulmányútra: BÁLINT GÁBOR a nyelvészeti és SZÁDECZKY LAJOS a történelmi kutatásokra. Bálint Gábor így még egyszer és utoljára átnézett Ázsiába, ahol három ízben tizennégy esztendeig élt, tanult és szenvedett. Ez alkalommal rövid időről volt szó. 1895. április 28-án indultak Kolozsvárról és augusztus 15-én érkeztek haza. Bejárták az egész Kaukázust, az expedíció kiterjedt Bokharára is, s eljutottak a hajdani klasszikus Sogdiana központjáig, Tamerlan rezidenciájáig, Samarkand városáig.⁴⁹ A kaukázusi bábeli zűrzavar, ahol talán még ma is vannak nyelvek, amelyeket mindössze 5–600 ember, 2–3 falu beszél, s még alig kerültek tudományos vizsgálat alá, igazán Bálint Gábornak való nyelvészeti területnek kínálkozott. Az ő figyelmét leginkább az Elbrusz, Malka és Kuma forrásvidéke, a Dzsínai-hegység és a Terek hegyek közt fekvő Kabardia ragadta meg, melynek lakóira, a kabard nevű cserkesz törzsre még a Kubán folyó vidékén az expedíció cserkesz hadnagy vezetője figyelmeztette. E népnek a szokásai, külseje, nyelve élénken emlé-

⁴⁸ Dr. Bálint Gábor, A hamburgi orientalista congressusról: EM. 1902. 464–5. – A húnkérdés: Keleti Szemle 1902: 307–8.

⁴⁹ Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. VI. köt. Keleti kutatások a magyarság eredetének felderítése érdekében. Bp. 1905. 54–6. – A kaukázusi expedíció lefolyásáról sok közleményt írt Szádeczky Lajos a Kolozsvár 1895. évf.-nak május–augusztusi számaiban.

keztették a magyarságra. Huzamosabb ideig tartózkodott tehát az Elbrusz aljában fekvő kabard fővárosban, Nalcsikban, s természetesen az volt az első dolga, hogy megtanuljon kabardul. Azután összeköttetésbe lépett azzal a DR. LOPATINSKI kabard tudóssal, aki legtöbbet tett a Kaukázusban visszamaradt adighe töredékek nyelvééről való ismeretek megmentése és összegyűjtése érdekében. Segítségével tájékozódott a kabard irodalomról s hazulról is fenn tartotta a kapcsolatokat vele, aki igen előzékenyen buzgólkodott a vonatkozó irodalom megszerzésében.

A kaukázusi tanulmányút eredményeinek feldolgozására itt-hon Kolozsvárt Bálint Gábor öt esztendő fordított. A közönségesen cserkesznek nevezett kabard nyelv tanulmányozása arról győzte meg, hogy a kabard nyelv a történeti utigur (adighe) hun törzs nyelvének keleti testvére, mégpedig olyan szoros rokonsági viszonyban, hogy mind a kettő egy ősi turáni nyelv két fő nyelv-járásának tekinthető. De arról is meggyőződött, hogy eddigi nyelvészkedésünk jobbra-balra csupán tapogatózott, mert az adighe-kabard nyelvet a magyarhoz nemcsak hasonlóknak, hanem olyan-nak találta, hogy a nélkül a magyar nyelv legtöbb jelensége meg sem érthető. Ezt az elméletét bőséges terjedelemben fejtette ki kabard nyelvtanában (1900)⁵⁰ és háromnyelvű (kabard, magyar, latin) etimológiai szótárában (1904).⁵¹ Ez utóbbiban főképp annak a bizonyítékait sorolta fel, hogy az ugor népek Ázsiában, az Uralon innen és az Uralon túl, egykor hun uralom és hun befolyás alatt voltak. De itt nem állott meg Bálint Gábor, hanem tovább szőtte elképzeléseit, s belebonyolódott a hun-magyar-székely rokonság, előtte igen egyszerűnek és világosnak látszó bizonyításába. A kabard és a magyar nyelv összefüggésének nyomozása a honfoglalás keleti és bizánci kútfőinek felülvizsgálásához vezette, s olyan mélyen hatolt a kérdés feszegetésébe, hogy a honfoglalás revíziójáról egy nagyterjedelmű könyvet írt (1901), amelyben fanatikus hévvel erősítette, hogy a húnok, adighe-kabardok, avarok és kazarok, magyarok és székelyek, a besenyek, az uzok és jászok egy összefüggő nagy nép láncolatot alkotnak.⁵² Meg volt győződve, hogy a bonyolult kérdést, amelyen még azóta is töri

⁵⁰ Kabard nyelvten. Grammatica Cabardica. Seu lingua progeniei Hunnorum Chazari et Utiguri dictorum. Kvár, 1900. 4-r. 320 l. (Könyv-mat) Saját kiadás.

⁵¹ Lexicon cabardico-hungarico-latinum. Kvár, 1904. 4-r. XXIII. 611 l. Saját kiadás.

⁵² A honfoglalás revíziója, vagyis a hún, székely, magyar, besenye, kérdés tisztázása (Revisio historiae occupationis Hungariae). Kolozsvárt, 1901. 206 l. Saját kiadás [Ism. EM. 1902:53-4, 455-8].

fejét a tudomány, végérvényesen megoldotta, a hun-székely rokonságról fennmaradt nemzeti hagyományt igazolta s tisztázta a honfoglaló ősök emlékét – saját szavaival élve – „a csuvasz-cseremisiz, tatár stb. büztől”.

5.

Ez volt utolsó szellemi erőfeszítése Bálint Gábornak. Mind a három munkáját saját költségén nyomtatta ki, mert csalódottsága és büszkesége visszariasztotta attól, hogy tudós társaságoknál házaljon és ajánlgassa magát. Hozzá még kabard nyelvtanát primitív könyvnyomatos formában tudta csak a világra hozni. Meg is írta LOPATINSKYNAK, amikor egy tiszteletpéldányt küldött neki, hogy „a büszke Magyarországon van könyvnyomda is s a budapesti Akadémia pincéjében van sok szép nyomatú finn, lapp, csuvas, cseremisiz, vogul, osztják stb. nyelvtan és szótár, minthogy azokat nem kellett a szerzőknek saját költségükön kiadatni... De ki tehet arról, hogy a honfoglaló ősök kaukázusi maradékainak nyelvét tárgyaló (tudós) nem akadémiaképes s így a szerzőnek kellett azt napfényre hozatni úgy, ahogy lehetett.”⁵³ Még egyszer és utoljára alaposan elbánt a finnisták és turcisták „mételtyaná”-val s a „cseremisiz lelkületű tudósok”-kal, akik annyi keserűséget okoztak neki – s ezzel be is fejezte tudományos pályafutását.

Több nyelvvel már nem terhelte csodálatos memoriáját, életének utolsó évtizedében úgyszólván semmit sem írt.⁵⁴ Ekkor már törődött, fáradt, a világgal meghasonlott ember volt Bálint Gábor. Kabard nyelvtanáról, trilingvis lexikonáról, az ő nyelvészete szempontjából a honfoglalás revíziójáról – az egy Erdélyi Múzeumot kivéve – egyáltalában tudomást sem vett a szaktudomány. De hát annak idején sem kazáni tatár szótárát, sem török-nyelvtanát, sem magyar-mongol összehasonlítását, sem tanulmányait meg nem bírálta, nem ismertette, sőt meg sem említette egyetlenegy folyóiratunk sem. A hivatalos nyelvészek fölényesen megmosolyogták, azt mondták, hogy nem is tudós. Egy kézlegyintéssel napirendre tértek fölötte, ami azt jelentette, hogy nincs mit beszólni róla. Ez bántotta, elkedvetlenítette Bálint Gábort. Mind-

⁵³ Kabard nyelvtanának előszava.

⁵⁴ Kolozsvári tanársága első éveiben még szívesen írt cikkeket kolozsvári és székelyföldi hírlapokban [Kung-futse. Székely Nemzet 1893. – Az emberek és állatok keleten. Kolozsvár 1893. – Halad-e az emberiség? Unit. Közl. 1893. – Korea és Japán. Székely Nemzet 1894. – A nipponok ünnepei. Székely Nemzet 1895. – Kaukázusról. Kolozsvár 1895. 283. sz]. Később ezt is abbahagyta.

jobban elidegenedett a világtól és emberektől, s úgy élt itt Kolozsvárt, mintha teljesen idegen országban lett volna. Katolikus vallását is elhagyta még 1870-ben s az unitárius egyház hívei közé állott, de ő is, mint a legtöbb Keleten sokáig időző ember, valami egészen sajátos vallásos és világszemléletet alakított ki magának a buddhizmus, brahmanizmus és az okkultizmus keverékéből. Különködő lett, semmi bevett szokással nem törődött, s olyan ruhákban járt, melyekben megbámulták. Aki otthon kereste fel, azt is hihette, hogy valamelyik török vagy más keleti előkelősnél tett látogatást. Élete utolsó időszakában nem törődött azzal sem, hogy mi a véleménye róla a tudományos világnak. Azt pedig jóformán még az sem érdekelte, hogy él-e s békétlenkedik-e még az öreg mongol Kolozsvárt. Pedig alapjában véve Bálint Gábor igen békés ember volt, csupa szív, nem ismert fáradságot, ha valakin segíteni kellett. Különösen nagyon bántotta őt a székely nép szegénysége és elmaradottsága, sokat foglalkoztatta a segítség módja.⁵⁵ E mellett olyan szerény volt, hogy évekig ismerhette valaki a nélkül, hogy fogalma lett volna óriási nyelvismeretéről és világbórlásairól. Hiúság nem bántotta, magáról soha nem beszélt, keleti szemléletével az európai ember erkölcsi képmutatását mélységesen lenézte és megvetette. Az embereket lehetőleg kerülte s a kis sétatéren, amelyre már csak mi, öreg kolozsváriak emlékszünk, szívesebben társalgott verebeivel, naponként etetve és szidalmazva őket az emberekre emlékeztető szemtelenségükért és önző kapzsiságukért.

Egyetemi előadásait pontosan megtartva,⁵⁶ de egyébképen az egyetem életétől teljesen visszavonulva, 1912. szeptember 1-én olyan csendesesen vonult nyugállományba, hogy úgyszólván senki észre sem vette. A Magyar-utca 1. számú házból, ahol 18 esztendeig lakott Kolozsvárt,⁵⁷ Pestre költözött,⁵⁸ s még egy esztendő sem telt el, 1913. május 26-án Temesvárról halála híre érkezett.⁵⁹ Hogyan ke-

⁵⁵ Mikor kezdődött a székelység nyomorúsága? Székely Nemzet 1901. 193. sz.

⁵⁶ 1909-ben már betegeskedett. Ebben az évben Pröhle Vilmos, a török–tatár összehasonlító nyelvészlet magántanára helyettesítette.

⁵⁷ Kolozsvárra jövelekor előbb a Biasini szállodában lakott, azután a főtéri Rhédey-házban, 1895-től a Külmagyar-u. 7. sz. alatt, amely 1906-tól Magyar-u. 1. számot kapott.

⁵⁸ Nyugalomba vonulása után Pesten a Bornemisza-u. 8. számú házban lakott.

⁵⁹ A családi birtokában megtalált és dr. Sándor Gábor által lemasolt gyászjelentés szerint 1913. május 26-án esti fél 9-kor halt meg Temesvárt, életének 69-ik és boldog házasságának 38-ik évében. Földi maradványait május 38-án d. u. 3 órakor a gyászházból (Hunyadi-út 14.

rült meghalni Temesvárra, az épp olyan rejtély, mint az, hogy szigorú zárkózottsága miatt senki sem tudta, honnan házasodott, ki a felesége, akit haláláig nagyon szeretett, aki vele együtt tanulta és beszélt a keleti nyelveket. Egy-két újság a gyászrovatban közönyösen tudtul adta elhalálozását, egyébképen olyan észrevétlenül távozott a világból, mintha abban semmi szerepe nem lett volna. Alig emlékezett meg róla valaki, csak egy-két tanítványa szentelt neki néhány fájdalmas búcsúszót, már akkor is panaszkodva, hogy tudását csekély siker jutalmazta.⁶⁰ A következő évi rektori beszámoló hivatalos szárazsággal, egy mondatban, bejelentette elhalálozását, egyetlen méltányoló megjegyzés nélkül, s ugyanígy járt el az egyetemünk múltjáról és jelenéről néhány évvel ezelőtt készült díszes kiadvány is, amely Bálint Gáborról, nevén kívül semmi mást nem tudott megemlíteni. Az egy évtizeddel ezelőtt megjelent Világirodalmi Lexikon, az első ilyenmű magyar vállalkozás, még véletlenül sem vett tudomást Bálint Gábor munkáiról, ellenben a vonatkozó címszavak, ahol nevét hiába keressük, gondosan ügyeltek arra, nehogy valamelyik német, francia vagy angol tudós rövidséget szenvedjen. A Sepsiszentgyörgyön megjelenő Székely Nép a nyáron megütközéssel panaszolta fel, hogy Bálint Gábor sírja a kézdivásárhelyi református temetőben méltatlanul el van hanyagolva, senki sem törődik vele.⁶¹ Legalább ebből sokan megtudták, amit eddig még a lexikonok sem tudtak, hogy Kézdivásárhelyen van eltemetve a Székelyföld nagy fia, a kiváló turáni nyelvtudós, kinek csendes nyugalmát most megbolygattuk, hogy oszlassuk a sajnálatos elfeledkezést és mostoha elbánnást, amiből neki életében-halálában egyaránt kijutott része.

Igazságot kell szolgáltatnunk Bálint Gábor emlékének és tudományának. A harcok elmúltak, a küzdőfelek elpihentek, ma már tárgyilagosabban ítélezhetünk. Igaz, hogy a tudomány haladása túlszárnyalta Bálint Gábort s nem igazolta elméleteit, csak bizo-

sz.) a református egyház szertartása szerint a józsefvárosi pályaudvarra kísérték s onnan Kézdivásárhelyre szállították.

⁶⁰ Az első méltató cikk, amely életének első időszakából több hiteles adatot tartalmaz s amely egyezik kéziratosa önéletrajzával, arcképpel (rajz) a szerző megnevezése nélkül a Vas. Újság 1875. 48. számában jelent meg. Halálakor egy névtelen (g) írt róla meleghangú sorokat a kolozsvári Újság című napilapban (1913. 128. sz.). Ismerjük még Barabás Ábel nekrológját (Vas. Újság 1913. 25. sz.) és Rákóczy Imre eszperantó nyelvű megemlékezését (Informa Bulteno 1913. 2. sz. aug.).

⁶¹ Sírja kriptaszerű, teteje lapos kővel borított. Nyughelyét alacsony vasrács-kerítés övezi, melynek díszítőmotívuma a felkelő nap. A feketemárvány sírkő felirata: Szentkatolnai dr. Bálint Gábor Kolozsvárt volt rendes egyetemi tanár 1844–1913 és neje Spilman Rozália (Dr. Sándor Gábor közlése).

nyos sejtéseit erősítette meg, de az őseredet kérdése is másképen alakult ki és tisztázódott, mint ahogy azt 30–40 évvel ezelőtt a nyelvészek tábora bizonyosnak vélte. Az igazság néha a sötétben tapogatózás és a tévedések labirintusán keresztül bukkant napfényre, és már számos esetben bebizonyosodott, hogy soha sincs igaza a tudós gőgnek, amely csak a maga útvonalát látja egyedül üdvösségrevezetőnek. Bálint Gábornak az jutott osztályrészül, hogy a negatívumokat lássa igaznak, és jól tudjuk, hogy sokszor éppen a negatívumok segítik elő az igazság kiderítését. Bálint Gábort tulajdonképpen korának az az irányzata sodorta tévedésbe, mely a nyelveredet és az őseredet kérdését egynek vette, s még a kutatási módszerek kialakulása előtt a kérdést véglegesen tisztázhatónak vélte. Tévedése nemcsak az övé volt, hanem koráé is, mely a kérdésben az első tudományos tapogatózásokat végezte.

A méltánytalanság ott érte Bálint Gábort, amikor tévedései mögött nem látták és nem becsülték meg azt a pozitív értékanyagot, amelyet Oroszországban és Ázsiában, nagy tudással és kifogástalan módszerrel, a tudomány számára hozzáférhetővé tett. Lehet, hogy ebből az anyagból túlzott következtetéseket, nyelvészetileg nem igazolható megállapításokat vont le, de ez nem változtat magának a nyelvi anyagnak önértékén és abszolút becsén, nem változtat azon, hogy a tudományban olyan bámulatos dolgokat vitt végbe, amire sem előtte, sem utána senki sem volt képes. Eddigélé az egyetlen magyar ember, aki az összes altáji – vagy amint ő szívesebben nevezte – turáni nyelveket ismerte és tudta. Csodálatos magyar elme volt, agyában annyi nyelvismeret felhalmozva, aminő az egész világon kevés embernél fordult elő. Hihetetlen könnyűséggel szívott fel minden nyelvet, ha csak egy pár hétig is foglalkozott vele. A Balti-tengertől a Csendes-óceánig, az északi Jeges-tengertől az Indiai óceánig töméntelen nép foglal helyet, beszél különféle nyelveken és nyelvjárásokon, olyanokon, hogy még a nevét sem ismerjük: ez a sok nyelv oly természetesen helyezkedett el az ő agyában, mint a szótárak a mi könyvespolcainkon. Ezekről a nyelvekről tőle bármit jobban és biztosabban meg lehetett tudni, mint a megbízhatatlan nyomtatott könyvekből. Amit pedig ezekből a nyelvekből tudományos rendszerezéssel feldolgozott, az ma is elismerést követel nevének, s nem válik szégyenére sem a magyar tudománynak, sem pedig a kolozsvári egyetem tudományos múltjának. Még pályája kezdetén írt török nyelv-tanához úttörő érdekemek fűződnek. A kazáni tatár szójárást, amely előtte csak az orosz tudósokat érdekelte, Nyugat-Európában a tudós világ számára ő tette először ismertté. Néprnyelvi

gyűjtése, szótára és nyelvtana ma is elsőrendű forrása a tatár nyelvnek. Az Akadémia annak idején nem hiába foglalkozott az-
zal a tervvel, hogy Bálint Gábor tatár közleményeit valamelyik
világnyelven is közzéteszi, s a szaktudomány ma sem hagyott fel
újabb kiadásának szándékával. Páratlan nyelvérzéke bámulatos
dolgot tudott művelni. Előtte a kalmuk nyelvről mindössze egy
német tudós kezdetleges könyvatos nyelvtana s egy francia tudós
mesegyűjteménye jelent meg, úgyhogy az európai tudományosság
semmit sem tudott erről a nyugati mongol nyelvről, – így Bálint
Gábor jelentősége ezen a téren nemzetközi viszonylatban is számot-
tevő. A keleti mongol és mandzsu nyelvekre vonatkozó kutatásai-
nak értékét alig lehet meghatározni. A mongolokról a német
SCHMID és az orosz KOVALEVSZKY érdekes munkákat írtak, de nem
a népnyelvről, melyet tudományosan először Bálint Gábor vett
vizsgálat alá, mégpedig igen helyes módszerrel. A burját nyelvről
írt munkája ennek a mongol nyelvjárásnak első és legjobb fel-
dolgozása a világirodalomban. Sajnálatos, hogy mongol nyelv-
tanulmányai hiányosan és csak részben kerültek a tudomány bir-
tokába. Keleti nyelvészeink talán egyszer még sorját ejtik, hogy
valahol meglevő mongol gyűjteményének feldolgozását befejezzék
és kiadják. Nem kevésbé jelentős, hogy a kínai birodalom ismer-
tetéhez nélkülözhetetlenül szükséges mandzsu nyelvvel előtte csak
GABELENTZ foglalkozott s a maga idejében Bálint Gábor volt e
nyelvnek egyedüli ismerője az egész nyugati világban. Ugyanezt
mondhatjuk tamul és kabard nyelvtanairól és szótáiról, amelyek
a mellett, hogy páratlan tudásról és rendszerező képességről tanús-
kodnak, az altaji nyelvtudományban alapvető jelentőségűek s ma
is Bálint Gábor elévülhetetlen érdemeit hirdetik. A turániség az
utóbbi háromnegyed században szépirodalmunkban is jelentős
nyomokat hagyott. Érdemes lenne utánajárni, hogy Bálint Gábor
egyéniségének és tudományának hatása milyen indítékot adott
ennek az eszmetérületnek és a később nagy arányokban kibontako-
zott turánizmus mozgalmának. Ki fog tűnni, hogy Bálint Gábor
nemcsak üres név, amelyhez pusztán elavult elméletek és könyv-
tárakban porosodó könyvek képzete kapcsolódik, hanem szellem-
történeti jelenség, akiben a századforduló szellemiségének egyik
jellegzetes iránya testesült meg.

Ha mindenki elfeledte is, a kolozsvári tudományegyetem és
az Erdélyi Múzeum-Egyesület nem feledheti el Bálint Gábornak
a tudomány érdekében kifejtett sok fáradozását és értékes szolgál-
atait. Születésének százszázadfordulós évfordulója – kapcsolatban
napjaink nagy eseményeivel – arra figyelmeztet, hogy a Nyugat

imádatába belesápadt tudományunknak Kelet irányában is tájékozódnia kell, mert Oroszország és Ázsia történeti és nyelvi térségei még mindig rejtenek olyan tudományos feladatokat, amelyekből nekünk magyaroknak ki kell vennünk a részünket. A kolozsvári tudományegyetem és az EME, Európának ezen a pontján, nem is fogja elmulasztani az évtizedes, sőt évszázados elzárkozottság lebontását és a Kelet felé néző tudományos feladatok tervszerű megindítását. Ezek közé tartozik az is, hogy a KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR és GR. KUUN GÉZA hazájában, a kolozsvári tudományegyetemen, Bálint Gábor tanszékének hagyományát újból életre kell kelteni. Ezzel a gondolattal állítsunk emléket DR. SZENTKATOLNAI BÁLINT GÁBOR kolozsvári egyetemi tanár kiengesztelt szellemének.

GYÖRGY LAJOS